

Az alvilág földrajza¹

Tózsá István

egyetemi tanár, Neumann János Egyetem

Joachim Patinir: Khárón átkel a Styx folyón (Prado Múzeum, Madrid)
Joachim Patinir: Charon Crossing the River Styx (Prado Museum, Madrid)

ÖSSZEFOGLALÁS

A görög-római mítoszok világa az európai kultúra egyik fő tartóoszlopa a zsidó-keresztény vallás és a kelta-germán hagyományok oszlopai mellett. Ez az írás a görög hitvilág egyik nagy „földrajzi” egységét, az alvilágot mutatja be a festő- és szobrászművészet, valamint az európai civilizáció legősibb legendáinak segítségével. A görög-római mitológia alvilág-képe a mítoszokban sokszor jelenik meg; ismerete az európai műveltség része. Gondoljunk Héraklész, Orpheusz, Aeneas és Odüsszeusz alvilági látogatásaira, Perszephoné házasságára, Sziszifusz, Tantalosz, vagy a Danaidák büntetésére. Kharónra, a révészre, az érchangú Kerberoszra, vagy a Felejtés vizére, a Léthére. Az alvilág istene és uralkodója Hadész saját nevét kölcsönözte a görög túlvilágnak, amely mélyen Európa alatt található az Atlanti-óceántól a Fekete-tengerig, illetve a Kaukázusig. Amikor a Föld és az Ég (Gaia és Uranosz) egyesülése után az Idő (Kronosz, vagy latinul Szaturnusz) által vezetett titánok uralkodása után az istenek vették át a hatalmat a világon, a három fiú felosztotta azt egymás között. A legfiatalabb, Zeus (Jupiter) uralkodik a földön és az égen; a középső fiú, Poszeidón (Neptunusz) a tengereken; míg a legidősebb, Hadész (Plútó) lett az alvilág ura.

¹ A tanulmány – illusztrációk nélkül – megjelent a Polgári Szemle 16. évf. 4-6. szám, 2020, 243-257.

Geography of the Underworld

SUMMARY

The world of Greco-Roman myths is one of the main pillars of European culture alongside the columns of the Judeo-Christian religion and Celtic-Germanic traditions. This writing presents one of the great “geographical” units of the Greek myths, the underworld, with the help of paintings and sculpture, as well as the ancient legends European civilization. The underworld image of Greco-Roman mythology appears many times in myths; its knowledge is part of the European literacy. Think of the underworld visits of Heracles, Orpheus, Aeneas, and Odysseus, the marriage of Persephone, the punishment of Sisyphus, Tantalus, or the Danaids. Think of the stern Charon, the gloomy ferryman, and the metallic toned Kerberos, or the water of oblivion, the River Lethe. The god and ruler of the underworld, Hades, lent his own name to the Greek afterlife land; located deep below Europe and extending from the Atlantic Ocean to the Black Sea and the Caucasus Mountains. When, after the unification of Earth and Heaven (Gaia and Uranus), the gods took over the world after the reign of the Titans led by Time (Kronos, or Saturn in Latin), the three great god brothers divided it among themselves. The youngest, Zeus (Jupiter) reigns over the Earth and the skies; the middle boy, Poseidon (Neptune) over the seas; while the eldest, Hades (Pluto) became lord of the underworld.

AHOL A MADÁR SEM JÁR

Kharón ladikja nem akkor indul velünk, midőn lezárul és befagy a szem. Zord átkelők soká nyitott szemmel megyünk a végzetes vízen – írja Illyés Gyula a Kharón ladikján című versében. Arra az európai kultúrában elterjedt ókori elképzelésre utal, hogy halálunk után a lelkünket a lélekkísérő Hermész isten kalauzolja el a távoli nyugatra, jelesül az Atlanti-óceán partjára, ahol alászállva, egy folyón kell átkelnünk; egy zord révész – Kharón – ladikján, feltéve, ha tudunk neki fizetni egy pénzérmével, amit hozzátartozóink a halálunk után a szemünkre helyeztek. Ez a folyó, amely Európa atlanti partvidéke alatt található a mélyben, jéghideg, mozdulatlan vizű, s a neve Styx, ő a Gyűlölet istennőjének megszemélyesítője. Ez határolja az Európa alatt elterülő Alvilágot, melynek neve – az uralkodójáról, Zeusz idősebb testvéréről elnevezve – Hadész.

Az Alvilágot ezen a nyugati határfolyón, a Styx-en kívül még öt másik folyó osztja részekre. A halottak lelkei, miután Kharón átszállítja őket a Styx-en, áttetsző szellemalakok formájában, lebegnek a hatalmas hamuszürke Aszphodéloszi mezőkön, ahol a csendet csak az érchangú, pokoli őrkutya, a Kerberosz csaholása töri meg. Az aszphodélosz egy liliomfajta, amit az ókorban sírokra szoktak ültetni; ez a kis virág a Könny istennőjének megszemélyesítője. Az alvilági Aszphodélosz Nyugat- és Közép-Európa alatt terül el; északról – nagyjából az Északi-és a Balti-tenger alatt – az Akherón nevű folyó határolja; ő az örömtelenség, vagyis a Bánat istenét személyesíti meg. Az alvilági folyók istenei, mint a felvilági folyókéi is, mindannyian a hatalmas Ókeanosz titán, az Atlanti-óceán és Thetisz titanisz, a Földközi-tenger gyermekei. Aszphodéloszt délről, tehát nagyjából Dél-Európa alatt a Kókütosz, vagyis a Jajveszékelés folyója határolja. Kelet felől, Kelet-Európa alatt pedig a híres Léthe vize határolja a hamu-mezőket. Ez a Felejtés vize; ide járnak inni a holt lelkek. Minél többet isznak a Léthéből, annál inkább elfelejtik őket a felvilági rokonaik, leszármazottjaik. Csak azok a holt lelkek nem szomjaznak meg, akiket gyakran emlékezetükbe idéznek az élők, akiket gyakran emlegetnek. Az ókorban még áldoztak a halottnak, az áldozati állatok földre csurgatott vérével a

föld beszívta, s lent a Hadészban a holt lélek, ha ezt megitta, újra, rövid időre élőnek érezte magát.

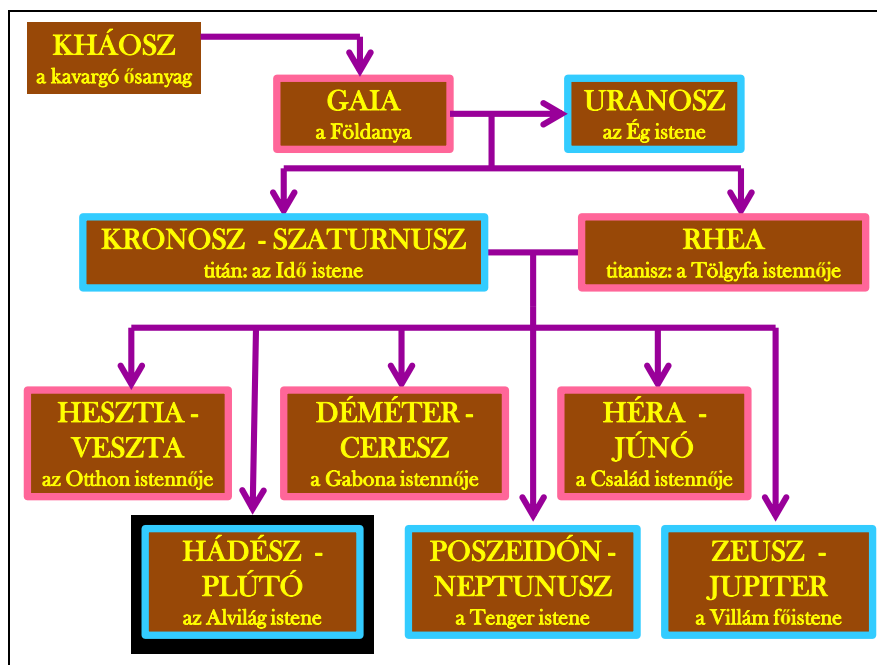
A Léthe vizén túl – tehát Kelet-Európa és a Kaukázus vidéke alatt – egy rettenetes ércműzöb mögött irdatlan, örök sötétség uralkodik. Ennek a vidéknek a névadója és uralkodója Erebosz, az örök Sötétség istensége, aki a Káoszól kiemelkedő négy első létező egyike, s Gaia Földanya testvére. Itt lakik Nyx, Erebosz másik testvére, az Éjszaka istennője, aki minden napszálltakor felszáll a világra, és ráborítja éjszínü leplét. Itt áll Hadész palotája is, benne az Alvilág ura, Hadész, latinul Plútó, és felesége, a Pusztulást hozó Perszephoné istennő. Itt élnek az alvilági istenek. Köztük a legismertebb Hekaté a Boszorkányság és a Bűbájosság istennője. Továbbá itt élnek az éjszaka gyermekei. Ők Nyx és Erebosz utódai. Elsősorban Thanatosz a Halál, és testvére Hypnosz az Álom, valamint Erisz, a Viszály istennője. Rajtuk kívül még számos istenség tanyázik itt, akik Nyx utódai és éjszaka, vele szállnak fel az emberek közé. Ők a pénz, a betegség, a gyilkosság, az öregség, az irigység, a bosszú, a gúnyolódás, a csalás, a butaság, a szeretkezés, a kéjvágy, a nyomor, a düh, a hiba és az örület istenei, és a gyermekeket elragadó vámpírok.

A Dél-Európa alatt húzódó, jajveszékelő Kókütosz folyón túl sötét, izzó, sziklás hegyormok látszanak a Földközi-tenger alatt. Ez maga a Pokol, melynek neve és istensége Tartarosz, ő is egyike a négy első létezőnek. Itt bűnhődnek a bűnösök. A Tartaroszt délről, Észak-Afrika partvidéke alatt a Pyriphlethón, vagyis a Lángolás nevű tűzfolyó határolja. Végül az Akherón folyó túlsó partján, észak felé, tehát Észak-Európa és Skandinávia alatt található az alvilági Mennország, ahová a jó emberek és a hírességek szellemárnyai, lelkei kerülnek. Szürke, vígasztalan égbolt alatt végeláthatatlan almáskertek vannak itt; ez az Elízium, a boldogok szigete, amit Kronosz (latinul Szaturnusz) az Idő titánja – Zeusz apja – kormányoz. Sziget, mert, hogy ezt északról, nagyjából az Északi-sarkvidék alatt ismét egy folyó határolja: az Aornis – jelentése: a madár nélküli. Vagyis ott, ahol a madár sem jár, az a világ vége. Az alvilágé is.

HADÉSZ

A legősibb európai teremtéstörténet, a Theogónia, amely Krisztus előtt a nyolcadik században Hésziodosz görög költő és történetíró nevéhez kötődik. A Theogónia, vagyis az istenek származástana szerint a mindent megelőző, kavargó őanyagból, a Khaoszból emelkedett ki a négy első létező entitás. Két hímnemű: az örök Sötétség, Erebosz) és az alvilág mélye, a Pokol (Tartarosz); valamint két nőnemű: az Éjszaka istennője, Nyx, aki minden éjjel ráborítja sötét fátylát az egész világra, és a Földanya istennő, Gaia, „aki az ifjakat felneveli.” Gaia, a földanya, maga megteremtette meg a saját párját, a föld első urát, az ég királyát, Uranoszt. A Föld és az Ég egyesüléséből születtek a „nagyratörő” titánok és női párjaik, a titaniszok. A titánok vezére, az „álnok” Idő (Kronosz vagy latinul Szaturnusz) megölte atyjukat, Uranoszt, s ő, az Idő vette át a hatalmat a világ felett. Feleségül vette Rheát, az időnek leginkább ellenálló tölgyfa titanisztát, s hat halhatatlan isten gyermeküket lenyelte, nehogy egyszer azok fosszák meg hatalmától, ahogy ő a tette saját apjával. Hat isten gyermekük közül három leány volt. A legidősebb Hesztia (Vesztia) az otthon és a házi tűzhely őrzője. A középső Démétér (Ceresz) a gabona és a termékenység istennője. A legfiatalabb Héra (Júnó) a család istennője. A három fiú közül Hadészt és Poszeidont szintén elnyelte az Idő titánja. De Rhea, a tölgyfa istennője megelőgelte Kronosz eljárását, s a hatodik gyermekét titokban szülte meg Árkádiában a Lyakón-hegy barlangjában. Hogy fájdalmát csendben kibírja, fogai közé egy tölgyfaágat

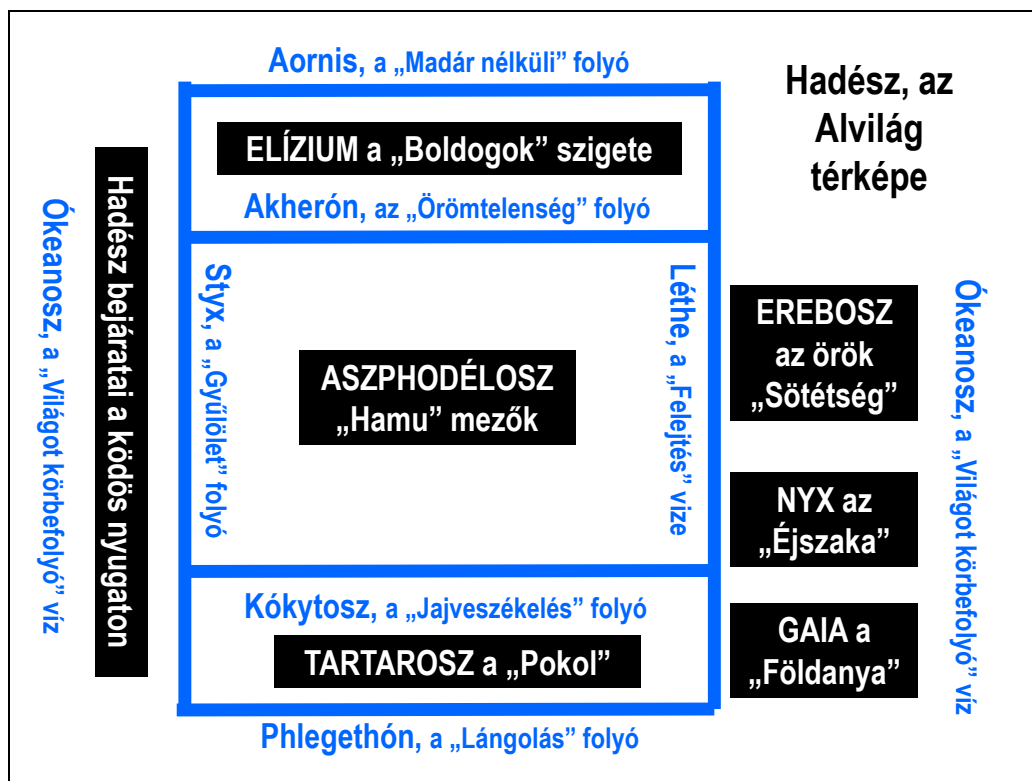
szorított, s ujjait a szülési fájdalom hatására mélyen belevájta a barlang talajába. Mivel Rhea hatalmas istennő volt, az így kivájt barlangi földből azonnal kis istenségek alakultak ki: az Ujjak (Daktyloszok), a Vas, az Acél, a Kalapács, az Üllő és a Kés – ők fémjelzik a mitológiában a Zeusz megszületésével kezdődő Vaskorszakot az európai őstörténelemben. Rhea, a tölgyfaistennő a megszületett legfiatalabb fiúgyermek, Zeusz helyett egy követ tett a pólyába, azt adta át Kronosz titánnak; míg a gyermeket Kréta-szigetén a Dikté-hegy barlangjában rejtette el. A gyereket egy Amalthea nevű kecske nimfára – akinek a sarva lett később a bőségszaru, a Szerencse istennőjének Tykhének (Fortunának) a jelképe – és két fegyveres nimfára, a Kurészek őrizetére bízta, akik ércpajzsait összeverték, ha a csecsemő Zeusz sírt, nehogy az apja meghallja a gyermeksírást. Kronosz rájött, hogy rászedték, és égre-földre kereste Zeuszt, de sem égen, sem földön nem találta. Azért, mert Rhea a barlang előtt egy tölgyfa ágára akasztotta Zeusz bölcsőjét, s így a gyermek sem a földön, sem az égen nem volt. Innen az Európa szerte elterjedt „égen-földön keresi” szólás eredete. Zeusz felnöve és megerősödve legyőzte az Időt és kiszabadította testvéreit – ezzel halhatatlanná váltak. Zeusz, a győztes legfiatalabb fiú – mint a mesékben –, a villám isteneként uralkodott a földön és az égen. A középső, Poszeidón kapta tőle a tengereket, míg Hadésznek, a legidősebbnek az alvilág jutott.

Hadész származása (saját szerkesztés)

Ez az írás a **Hadész** által uralt és kevesek által ismert mitológiai alvilág földrajzát, tájait és lakóit mutatja be. Az ókori görög mitológia az első, és a bronzkortól a vaskoron át évezredek óta máig fennmaradt első valódi, és kizárólag európai vallás tükörképe. Ismerete az európai identitás kognitív része. A görög mitológia történetei, alakjai, az Olimposzi istenek családja még helyel-közzel ma is ismert, bár mióta az alap- és középfokú oktatásból a II. világháború utáni hét évtizedben teljesen kiszorult a latin nyelv oktatása Horatius, Vergilius, Ovidius művei alapján, az európaiak görög mitológiára vonatkozó aktív tudása is megcsappant. Az európai, klasszikus műalkotások, festmények, szobrok zömét is hovatovább már csak mobiltelefonos segítséggel tudják értelmezni. A görög mitológia talán legkevésbé ismert régiója pedig éppen ennek a tanulmánynak a témája, az alvilág, a Hadész, amelyet Európa alatt képzelt el az ősi görög civilizáció.

Az alvilág négy nagy tartományból áll, melyet hat folyam választ el egymástól. Nyugaton, az Atlanti-óceán partvonalánál, éppen a mai Portugália alatt folyik, vagy inkább mozdulatlanul áll a jéghideg és mérgező vizű **Styx**, a „Gyűlölet”, az alvilág legnagyobb határfolyója. Ebbe négy folyó torkollik: az Északi-sark alatt az alvilág egyik szélső, északi tartományát északról határoló **Aornis**, a „madár nélküli” – innen az európai népmesei szólás: hol jársz itt, ahol a madár sem jár? Tudni illik: a világ végén. Az **Akherón** az „öröm nélküli”, vagyis a Szomorúság folyója az alvilág legnagyobb tartományát, a holt lelkek többségének lakhelyét határolja észak felől. A holtak lakhelyét az alvilági istenek lakhelyétől és Hadész palotájától a **Léthe**, vagyis a „Felejtés” vize határolja, ahová a holtak inni járnak. Minél többet isznak a Léthe vizéből, annál kevesebbet gondolnak rájuk élő rokonaik és ismerőseik. Az alvilág mélyének, a pokolnak a két határfolyója a **Kókytosz**, a „Jajgatás” és a **Phlegethón** a „Lángolás”.

A Hadész alvilági tartományai és vizei (Forrás: saját szerkesztés)

Az alvilág nagy tartományai közül egyik a „mennyország,” az **Elízium**, a Boldogok-szigete az Aornis és az Akherón vize között. Ezt a régiót Európa alatt, a ködös északon, azaz – utólag mondhatjuk: stílszerűen – a mai Skandinávia és Észak-Európa alatt képzelték el a görögök. Ez a táj földrajzi szempontból meglehetősen vigasztalan: ködös, végeláthatatlan almáskertek alkotják, melyet szürke égboltként fed le az alvilági boltozat. Ide a jó emberek mellett a királyok és uralkodók szellemalakot öltő lelkei kerülnek. Az Elízium egyik kijárata a Fekete-tenger mai romániai partvidéke mentén található kopár sziget, a Kígyó-sziget, amelyet a rómaiak száműzetési helyként, börtönszigetként használtak. Itt írta például János evangélista száműzetésében a Jelenések könyvét. A kis szigeten sokáig volt szentélye Akhilleusznak és Szép Helénának, akiket elíziumi álompárként tartottak számon az ókorban. Akhilleusz viszont azt mondta a vele pár szót váltó Odüsszeusznek, amikor az bolyongásai során az Akherón kapujánál (torkolatánál) találkozott vele, hogy inkább lenne a legnyomorultabb, de élő szántóvető ember, mint király a holtak birodalmában.

Elíziumi tájkép. Dosso Dossi: Aeneas az Elíziumi mezők bejáratánál
(Kanadai Nemzeti Galéria, Ottawa)

Holt lelkek szellemei az Elíziumban. Arthur Bowen Davies: Elíziumi mezők
(Phillips Gyűjtemény, Washington)

Az alvilág kapuja a beözönlő holt lelkekkel.
A mitológiai alvilág határfolyójának mintáját a Nílus adhatta (Kép forrása:
<http://cypriotnews.blogspot.com/2017/07/where-was-river-styx-situated.html>)

„Hadész kapuja,” melyet Jézus is meglátogatott. Egykor egy megmérhetetlen mélységű tó volt a barlangban, gyakorlatilag a Jordán forrása, amely ma már földrengés miatt nem a barlangból folyik ki Izrael állam É-i részén, Caesarea Philippinél.

Forrás: http://www.generationword.com/israel/caesarea_philippi.htm

Hadész „hivatalos” bejáratának romjai ma: az ókori Hierapoliszban (ma a törökországi Pamukkaléban) épített templom, amely egy – ma is – vulkáni utóműködés miatt mérges gázokat kibocsátó barlangra épült.

Forrás: https://index.hu/tudomany/tortenelem/2013/04/02/megtalaltak_az_alvilag_lejaratat/

A Styx, az Akherón, a Léthe és a Kókytosz vizei által határolt hatalmas régió a holt lelkek szellemalakjainak lakhelye, az **Aszphodélosz**. Ez az alvilági régió Nyugat- Dél- és Közép-Európa hatalmas földalatti vetülete. Egy kis sárga virágról, az aszphodéloszról kapta a nevét, amellyel a sírokat díszítették. A tájkép lehangoló: egy homoksivataghoz hasonló, végtelen hamu-mező, kisebb nagyobb dombokkal, melyre fekete égboltozatként borul a föld. Az aszphodéloszi hamumezőkön kóborolnak, vagy denevérekhez hasonlóan repdesnek céltalanul a holt lelkek – élő formájukhoz hasonlatos szellemalakzatként milliószámra, a fecskék csiviteléséhez hasonló hangokat kiadva. A fecske a Halál (Thanatosz) és az Álom (Hypnosz) testvérpár szent madara, a testből a halálkor és az alváskor egyaránt elszálló lélekkel azonosították. A holtak szellemei csoportosan járnak inni az Aszphodéloszt az örök sötétség honától elválasztó ércműzöb mentén található Léthe folyó vizéhez. Egyetlen örömük, ha a felső világban vér folyik a földre – jelesül, ha élő rokonaik véráldozatot mutatnak be tiszteletükre, vagy emlékükre, s az áldozat (kezdetben ember, később állat) vérét a földre csorgatják. Ilyenkor, ha ihatnak a föld által beszívott, nekik szánt vérből, áttetsző szellemalakjaik átszínesednek, és egy ideig ismét embernek érezhetik magukat. Ahogy ezek az áldozatok elmaradnak, vagyis egykori rokonaik, barátai mindinkább elfeledik a holtakat, azok már csak a Léthe vizével tudják csillapítani szomjukat, s ezért egyre áttetszőbbé válnak, mígnem végleg széteszlanak – azaz elfelejtődnek. Léthe nem csak a Felejtés, de a Megbocsájtás vize is, ezért minél többet iszik egy holt lélek a vizéből, annál inkább csak a jó dolgokra fognak emlékezni az élő hozzátartozói. Innen ered az európai mondás: „halottakról vagy jót, vagy semmit.”

A komor hangulatú alvilági ítélőszék. (Gustave Doré: Mínosz király; illusztráció Dante Infernójához)

Aszphodéloszi tájkép, ahol a holtak szellemei denevérként csapongnak, a „vasszívű” Thanatosz a halál istene, akit az európai mondák az Idő (Kronosz/Szaturusz) jelképével, az életet (gabonát) learató sarlóval – később kaszával – ábrázoltak. Az Aszphodélosz: a holtak virága. (Képek forrása: Internet)

Amikor egy ember meghalt a civilizáció hajnalán és az ókorban, akik eltemették (eléggették) a szájába, vagy a szemére egy rézpénzt tettek az *obolus*. Ez a Révész díja volt, e nélkül a holt lelke nem juthat le az alvilágba és visszajár kísérteni élő rokonait. Hogy ennek ne tegyék ki magukat, a gyászolók bekenték korommal az arcukat, megszagatták ruhájukat, megkarmolták, összevérezték az arcukat, hogy a megholt szelleme ne ismerje fel őket. Innen az európai gyászruha fekete színe, bár magának a halálnak a színe a vörös volt, a vérre asszociálva, hiszen a történelmi időkben az erőszakos halál gyakorisága igen nagy volt. A holt lelkeket az utasok istene, Hermész – az egyik hatalmas olimposzi – isten „lélekkísérőként” kalauzolja, vezetni nyugatra, ahol a ködbe vesző végtelen óceán határolja Európát. Itt – tehát a mai Portugália alatt – található az alvilági főbejárat, ahol egy ködös, fekete nyárfa ligetben várakoznak a holtak szellemei a jégheg, és mérgező vizű, gyűlöletes Styx folyó partján.

A görögországi Akherón (Örömtelenség) folyó, amelynek földalatti vetülete az Elíziumot (Mennysországot) választja el az alvilág központi régiójától, az Aszphodéloszi hamu mezőktől.

A magyarországi alvilági folyó a Styx; a Baradla-barlang ma szlovák területre eső Domicá ágában ered, és a Hangversenyteremnél éri el a barlang fő ágát.

Képek forrása: <http://www.aelia-sivota.gr/en/location-sivota/kontines-diadromes/21-axerontas-potamos>
<https://www.napalete.sk/jaskynu-domic-a-objavil-pred-90-rokmi-jaskyniar-jan-majko/>

Magyarországon is van egy Styx folyó, mégpedig a hatalmas, aggteleki Baradla-barlangnak ma a Szlovákiába átnyúló Domica nevű ágán folyik végig. Az aggteleki barlang részre megérkezve, a Hangverseny-teremben torkollik az Akherónba a Baradla másik alvilági nevű folyójába. Innen Akherón néven folyik végig a Baradla fő ágán Jósfafő felé, s a hatalmas Óriások-terme előtt egy víznyelőben eltűnik. A máig felfedezetlen, aktív, vízzel kitöltött Alsó-barlangban folyik néhány kilométert, s Jósfafőn a Tengerszem mellett immár Jósva-patak néven jut napvilágra – bővizű forráspataként. A görög mitológia nem eléggé rendszerezett ismerete miatt a két magyarországi földalatti patak, a Styx és Akherón névadása fordítva történt; nem a Styx folyik az Akherónba, hanem fordítva, s ezért a Jósva-patak földalatti részét Styxnek, s nem Akherónnak kellett volna nevezni.

Ahová a holtak inni járnak, az Aszphodélosz határán; háttérben az Elíziumi mezők.
Minél többet isznak, annál inkább feledik őket az élők.
John Roddam Spencer Stanhope: A Léthe vize (Art Gallery, Manchester.)

Léthe, a Felejtés és Megbocsájtás vizének istennője. A holtak szellemei minél többet isznak a Léthe vizéből, annál inkább áttetszővé válnak, annál inkább feledésbe merülnek élő rokonaik és ismerőseik körében. Mivel Léthe a Megbocsájtás istennője is, innen a szólásunk: „holtakról vagy jót, vagy semmit” hiszen elsőként bűneiket megbocsájtjuk meg és felejtjük el.

Kép forrása: <https://www.lethe-daimonawas-the-personified-spirit-or-daimona-of-forgetfulness-and-oblivion/999983643504868/>

Visszatérve a mitológiai Styxre, a holtak szellemei a náluk lévő rézpénzzel kifizetik a zord alvilági révészt, Khárónt, aki átviszi őket – már akit tisztességesen, viteldíjjal ellátva indítottak útnak a hozzátartozói – az aszphodéloszi hamumezőkre. Innen már nincs visszaút. Egy rettenetes, érchangú, háromfejű, pokoli kutya őrzi a Styx partját – a Kerberosz.² Khárón – aki Nyx, az Éjszaka és Erebosz, a Sötétség fia – igen keveset beszél: a holt lelkek kérdésére, hogy hová fognak kerülni, mi az úti cél, csak ennyit felel: „az út hosszú, és a célnak nincs neve.” A sötét túlparton a holt lelkek egy alvilági bíróság elé kerülnek. Minósz a főbíró. Ő Zeus egyik halandó fia a föníciai Európé királylánytól, s ő volt a krétai, minószi birodalom megalapítója³. Zeus másik két halandó fia közül Aiakosz az európai, Rhadamanthysz pedig a kis-ázsiai holtak felett bíraskodik. Ha előkelő származású, királyi, uralkodói család tagja a megholt, akkor mindenképpen a viszonylag kedvezőbb adottságú Elíziumba jutott, és akkor is ha nagyon jó ember volt az illető. Ha nagyon rossz volt, akkor a pokolba a Tartaroszba került; s ha sem nagyon jó, sem nagyon gonosz nem volt az illető – ahogy a legtöbb ember – akkor az Aszphodéloszba került a szellem alakja.

Holt lelkek a "lélekvezető" Hermész isten körül, az Akheron alvilági folyó partján
Adolf Hirémy-Hirschl: Akheron lelkei (Dorotheum palota, Bécs)

² Hadész kutyája Kerberosz. Ennek a pokoli kutyának egyik testvére az európai népmesék hétfejű sárkánya prototípusa, a lernai mocsárban élő hidra, akit Héraklész győzött le. Másik testvére a thébai szfinx, az asszonyfejű szárnyas oroszlán, aki azért lett öngyilkos, mert Oidipusz a későbbi thébai király megfejtette a találós kérdését. Európa legrégebbi találós kérdése így hangzott: ki az, akinek fiatalom négy lába van, később két lába van, idősen három lába van, de a leggyorsabb akkor, amikor csak két lába van? Illik kitalálni a megfejtést mindenkinek, hiszen már Oidipusz is kitalálta. Kerberosz apja az ismert kígyóhajú tengeri istennő, a Medúza egyik fia, anyja Ekhidna, a kígyónő.

³ A minószi birodalom maradványa a mai Kréta szigetén a Knósszoszi palota romja, amit a Szantorini vulkán kitörését követő szökőár pusztíthatott el, s ezt az eseményt azonosítják sokan a Platón által említett Atlantisz pusztulásával. A bikaviadal európai szokása is a minószi kultúrából ered, amikor Minósz király félig bikaformájú fia, a Labirintusban élő Minótauroszt tiszteletére fiatal lányok ugrottak át – a feljük rohanó bikák szarvát megragadva – egy szaltóval a megvadított állatokon egy arénában – mozaikmaradványok tanúsága szerint.

TARTAROSZI TÁJKÉPEK

Az Aszphodéloszt délről a Jajveszékelés folyója, a Kókytosz határolja Dél-Európa alatt. Nagyjából a Földközi-tenger alatt található maga a pokol, a **Tartarosz** – erről nevezték később el a könyörtelen mongol hódítókat pokolfajzatnak, vagyis tartaroknak, illetve magyarul tatároknak. A Tartarosz az alvilág legmélyebb része, egy sziklás, szakadékos, félelmetes sötét hegylánchoz hasonlít. Fekete és forró szikláit délről Észak-Afrika alatt a lángoló tűzfolyó, a Phlegethón festi meg vörös fénnel. A későbbi európai keresztények pokol képét a Tartarosz ihlette: a lángolást, a jajveszékelést, a bűnös lelkek égését, örök szenvedését. A hanghatásokat tekintve; míg az Elíziumban teljes a csend; az Aszphodéloszon csak a holtak halk csivitelése hallatszik, addig a Tartaroszban a Kókytosz folyó partján kínozott szellemek szakadatlan üvöltése, jajgatása és a déli határfolyó vörös lángolása kelt baljós és félelmetes hangulatot.

Tartarosz, a pokol megszemélyesítője, az egyik első létező, az Etna tűzhányó alatt fekvő, az istenekre támadó Typhón (Tájfún) atyja a lángoló Phlegethon folyó partján. Az ő nevéből származik a tatár – mint „pokolfajzat” szavunk.

Kép forrása: <https://i.pinimg.com/originals/c1/54/bc/c154bc78731b069b9c5b3268e7fd3691.jpg>

Egyes mitológiai alakok büntetése közismert. A Tartaroszban vannak leláncolva az istenekre támadó titánok – Ókeanosz, az Atlanti-óceánt megszemélyesítő titán kivételével. Gaia a Földanya kétszer is megelégtelte unokája, Zeusz autoriter hatalomgyakorlását, s egyszer a gigászokat (a félig kígyó, félig ember alakú óriásokat a „föld szülötteit”) szabadított az istenekre; egy másik alkalommal pedig magától Tartarosztól született fiát, egy vulkán-szerű tűzokádó óriást küldött Zeusz és az olimposzi istenek ellen. Ez utóbbi a Typhón, akinek a nevéből a tájfún szó keletkezett, s akire Zeusz végül rádobta Szicília szigetét. Most Typhón a Tartarosz központjában van a földre szegezve, s felette füstöl az Etna tűzhányó. A gigászok szintén a Tartaroszban vannak bebörtönözve. A legismertebb büntetések a hiábavaló munkát képviselik; a 49 férjgyilkos, líbiai Danaida herceglány büntetése – amiért a nászéjszakán megölték az egyiptomi uralkodó 49 fiát –, hogy egy lyukas hordóba kell vizet hordaniuk, amíg az meg nem telik. Sziszifusz, amiért rászedte Zeuszt, megtévesztette Thanatoszt, a halált, majd becsapta magát Hadészt is, olyan „sziszifuszi munkára” ítéltetett, hogy egy követ kell felgörgetnie egy hegyoldalra, s az minduntalan visszagördül a völgybe, mindig újra kell

kezdenie. A saját gyerekét az istenek lakomáján feltálatló Tantalosz⁴ büntetése az örök szomjúság és éhség, miközben vízben áll, feje felett gyümölcsös ág van, de akár fel, akár lehajol, az inni és enni való visszahúzódik előle; ezt nevezzük „tantaloszi kínok kiállításának.” Olyan nagy erejű hősök is találhatóak itt, akik elbizakodottságukban az istenekhez mérték magukat. Ilyen Ixió, aki egy tüzes kerékhez láncoltan forog; ő Hérára támadt, akit az utolsó pillanatban Zeusz kicserélt egy hirtelen Hérát-formázó felhőre, azaz Nephelére, a felhő istennőre, s így fogant meg Kentauroszt, az első kentaur, a félig ember, félig lótestű nép, akik a felhő gyermekeinek tartották magukat. A hatalmas erejű Aóleusz testvérek a Pélión-hegyről égő szálfákat dobáltak az Olümposz-hegyre az istenek lakhelyére. Elbizakodottságuk oka az volt, hogy egy jóslat szerint sem más ember, sem isten nem ölhetette meg őket. Ezért megesküdtek a Styx vizére, hogy Zeusz egyik lányát, a szűz Artemiszt, a vadászat istennőjét magukévá teszik az Olümposzon. Végül maga Artemisz ugrott közéjük fehér szarvas képében. A fivérek egyszerre nyilaztak a gyönyörű vadra, ám a célt elhibázva egymást találták el, így a jóslat érvényét veszítette – hiszen egymást megölhették – és így meghaltak. A Styx partján ülnek a Tartarosban egy oszlophoz láncolva, hogy örökké emlékezzenek be nem tartott esküjükre.

A Tantaloszi kínok és a Sziszifuszi munka
(Képek forrása: Internet)

Ketten az első létezők közül: Nyx az éjszaka istennője, és párja Erebusz, az örök sötétség.

Képek forrásai: <https://hu.pinterest.com/pin/495607133976873009/> és <https://erebusconquer.blogspot.com/2017/09/this-is-test-post.html>

⁴ Tantalosz szintén Zeusz egyik halandó, kedvenc fia volt. Az ő fia, Pelopsz alapította az első, hatalmas görög királyságot, a trójai birodalmat legyőző Mükéné. A mükénéi királyok annak emlékére viseltek elefántcsont páncélt bal vállukon, mert amikor Tantalosz Pelopszot felszolgált az istenek lakomáján, azok – átlátva a szörnyűséget – nem nyúltak az ételhez ez egy Démétér kivételével, aki lányát gyászolta, s figyelmetlenül megevett egy lapockát. Ezt, amikor az istenek összerakták Pelopszot, elefántcsonttal kellett pótolni.

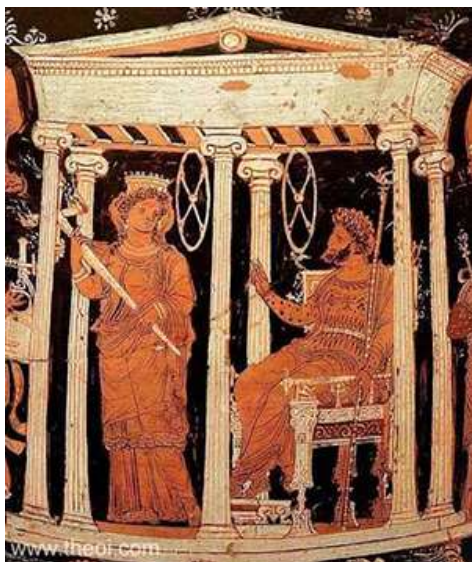
Martin Johann Schmidt: A Danaidák hordója (Szlovén Nemzeti Galéria, Ljubljana)

Alexander Litovchenko: Khárón holt lelkeket szállít (Orosz Állami Múzeum, Szentpétervár)

EREBOSZI TÁJKÉPEK

Az alvilág legsötétebb régiója **Erebosz**, amit az egyik első létezőről neveztek el, s ez az ő (a Sötétség), valamint Nyx, az Éjszaka istennőjének a lakhelye is. Az Erebosz alvilági vetületét a hatalmas Kelet-Európai síkság és a Kaukázus alatt kell elképzelni az ókori görögök szerint. Ebben az alvilági tartományban könnyű a tájképet lefesteni: teljes és mérhetetlen sötétség és csend. Ezt bárki könnyen megtapasztalhatja egy kalandtúrán az Aggteleki karszt nagy barlangjainak egyikében, ha az egész csoport lekapcsolja a lámpákat és mindenki csendben marad. Ha kevesen vannak, vagy egyedül van valaki ilyen helyzetben, olyan tökéletes a csend a nagy barlangok mélyén, hogy előbb utóbb hallani fogja – erősen – a saját szíve dobbanását is. Az Aszphodéosztól a Léthe, a Felejtés vize, és egy vasfal, az Ércküszöb választja el Ereboszt. Ez az alvilági régió Kelet-Európa, a Fekete-tenger és a Kaukázus alatt képzelhető el Európa alatt. Itt emelkedik az alvilág uralkodójának, Hadésznek az éjszínű palotája is, amely a teljes sötétség miatt láthatatlan – ahogy maga Hadész is az. Itt élnek – de csak nappal – Nyx, az Éjszaka gyermekei. Éjjel a felső világra mennek. A legismertebb testvérek a Halál és az Alvás, valamint az Álomkép (Phantaszosz, innen a fantázia szavunk). A halál és az alvás ókori társításának ténye, hogy ők ketten testvérek. Az Éjszaka gyermekei nagyrészt ártalmatlan, nem kívánatos, de sajnos nagyon is létező istenségek. Az Öregség (Gerosz, innen a gerontológia az örökséggel foglalkozó tudományterület elnevezése), a viperával ábrázolt Irigység (Battus), a vörös ajkú Gyilkosság (Kér), a Szegénység (Pauritas), a Nyomor (Mizéria), a Düh (Mánia), a Vétek és a Hiba (Error) és a Rosszakarat (Malevolentia). Az éjszakai, számlálábú gyermekrabló kísértet és démon (Empusza és Lamia), a Csalás (Apáté), a Kivégzés és a Bosszúállás (Nemesis), a Butaság (Momos), a Kapzsiság (Mammon). Végül a trójai háborút a „legszebb istennőnek” szánt aranyalmával végső soron kirobbantó Viszály (Erisz) és a Szeretkezés (Philotész) – így megkülönböztetve a szexet a Szépség istennőjétől (Aphroditétól, ill. Vénusztól) és annak fiától a Szerelem istenétől (Erósztól illetve Ámortól), akik viszont nem az Éjszaka gyermekei.

Hadész és Perszephóné, az alvilág uralkodói
(Állami Antikgyűjtemény, München)

Érdekes módon, Zeusznak Erisztől, a Viszály istennőjétől is született egy lánya, Até, a Hízélgés és Megrontás istennője, aki olyan szépen tudott beszélni, hogy a hiú Zeusz az Olümposzon tartotta maga mellett. Egyszer azonban, amikor a Héraklész születése körüli eseményekbe a féltékeny Héra – Zeusz felesége – is beavatkozott, Héraklész megszületését késleltetve, Até – Héra kérésére hízelkedve lekötötte Zeusz figyelmét. Így a

mükénéi királyi trón nem Héraklészre, Zeusz utolsó és legerősebb félisten fiára, hanem annak unokatestvérére szállt. Zeusz ezért megharagudott – nem a feleségére, Hérára, hanem Átéra; felkapta, és hosszú aranyhajánál fogva megforgatta az istennőt, és ledobta az Olümposzról a földre – az emberek közé –, ahol azóta a „bársonytalpú” hízelgés, rábeszélés jelen van.

Az Ereboszban lakik Hekaté az egyik vérbeli alvilági istennő. Édesanyja Asztéria, annak a Létónak a testvére, aki Artemiszt és Apollónt szülte Zeusznak. Hekaté három alakja a mediterrán régió Vaskor előtti anyajogú társadalmának az ősi istennőjét, annak is a sötét, misztikus változatát idézi: kanca, szuka és oroszlán képében jelenhet meg, a bűbájosság, a boszorkányság fáklyás istennője, akinek éjfélkor, keresztutaknál fekete kutyát áldoztak az ókoriak, hogy ezzel a kegyébe férkőzve, védve legyenek a boszorkányok rontásai ellen. Hekaté még a halottak kincseinek őre a sírkamrákban oszlopot emeltek tiszteletére és jelenlétének biztosítására. Az asszonyok szülési fájdalmáért is ő felel – megkönnyítheti, vagy megnehezítheti a szülést –, mint a Vajúdás istennője, Prothyraia néven. Szent növénye a fekete nyárfa, szent állata a fekete kutya mellett a menyét – amiért Héra a felelős. A már említett Héraklész születési késleltetést Héra Hekaté alakját felvéve, mint a Vajúdás istennője végezte: öregasszonynak álcázva, keresztbetett lábakkal és kezekkel leült a ház elé. Amíg így ott ült, a saját lánya, a „megsegítő” Eleithya, a Szülés istennője nem jöhetett a házhoz, ahol Alkméné, Héraklész anyja vajúdott. Látták ezt a házbeliek, sejtették, hogy a Vajúdás istennője ül ott összefonott lábakkal, vénasszony képében, de hiába fohászkodtak Zeuszhoz, az nem volt sehol, éppen Áté, Hízelkedés csevegését hallgatta. A háziak pedig egy istennővel nem mertek kikezdeni. Ekkor az egyik szolgáló rászedte Hérát. Kiszaladt a házból és azt kiáltozta, hogy megszületett Héraklész. A Hekaté szerepét játszó Héra meglepetésében felugrott, feladva a szülést gátló testhelyzetet, mire csakugyan megszületett Héraklész. Héra azonban így is elérte a célját (Héraklészből nem lett mükénéi király), de azért, ahogy távozott, egy pillanat alatt még menyétté változtatta a szolgálólányt, akit – mivel az egy, a száján kimondott hazugsággal rászedte – arra ítélte, hogy ez után ő meg a száján keresztül szüljön. Ehhez tudni kell, hogy az ókori görögök, látván a menyétet, ahogy kicsinyeit viszi, azt gondolták, a menyét a száján keresztül szül. Így vált a menyét Hekaté – a Vajúdás istennőjének – egyik szent állatává.

Hekaté a boszorkányistennő, Hadész az alvilág ura Kerberossal és Perszephóné az alvilág királynője (Veronese Art szobrok)

Az Erebosz lakói még a Bosszúállás és a Lelkiismeret-furdalás kutyatestű, asszonyfejű, denevérszárnyú istennői (az Erinnyszek, vagy ismertebb latin nevükön a Fúriák), akik Uranosz tengerbe csepegő véréből születtek. Jelképük a korbács, amellyel a bűnöst hajtják szüntelen. Hárman vannak: Alléktó (a Szüntelen) Tisiphoné (a Megtorlás), Megaira (a Harag).

Az éjfürtű Hadész fő jelzője a „kérlelhetetlen” volt, hiszen mindenki meghal, így hozzá nem is könyörögtek az emberek, nem voltak templomai, szentélyei sem. Imádkozni is csak szemrehányás formájában, a tehetetlen düh által vezérelve „imádkoztak” hozzá az emberek: öklükkel a földet döngették. Hadész kiszemelte magának feleségül egyik nővérének, Démétérnek, a Gabona istennőjének a lányát, Kórét a múlandó Lányság istennőjét, akinek maga Zeusz volt az apja. Hadész megkereste Zeuszt a kéréssel, aki beleegyezését adta bátyjának, de mivel mindketten sejtették, hogy nővérük nem engedné szeretett lányát az alvilágba távozni, abban maradtak, hogy a házasság leányrablásként, titokban történjen. Démétér szeme világa, Kóré, társnőivel Nüsza mellett éppen virágot szedett egy réten, amikor megnyílt a föld és éjfekete lovak vontatta szekéren az alvilág uralkodója dübörgött a felszínre. Felnyalábolta Kórét, és eltűnt vele. Az alvilági palotában étellel-itallal kínálta Kórét, akit ettől kezdve az alvilág úrnőjének, Perszephonénak (pusztulást hozónak) neveztek. A lány tudta a szokást: az ókorban a házasság akkor válik „törvényessé,” amikor az asszony először fogad el a férje kezéből ételt. Innen származik az európai szokás, miszerint egy nő egy férfitől édességet, virágot és parfümöt elfogadhat, anélkül, hogy kimutatná, hajlandóságát a férfi iránt. Viszont ételt – vacsora vagy ebéd meghívást – ha elfogad, ezzel kifejezi, hogy hajlandó akár házastársként is elfogadni az udvarlót. Ezért tehát Perszephoné nem evett semmit Hadész házában.

Christoph Schwartz: Plútó elrabolja Perszephonét (Fitzwilliam Múzeum, Cambridge)

Joseph Heintz: Perszephoné elrablása (Alte Meister Gemälde Galéria, Drezda)

Nicolas Mignard: Perszephoné elrablása (magángyűjtemény, Olaszország)

Hadész elragadja Kórét. Lorenzo Bernini: Perszeponé elrablása (Borghesia Galéria, Róma)
Hermész isten felhozza az alvilágból Kórét az anyjának, Déméter istennőnek. Lord Frederick Leighton:
Perszeponé visszatérése (Leeds-i Múzeum, Leeds)

Déméter hosszú keresésbe kezdett a lánya után és végül Hekaté tanácsára Héliosz napisten mondta el neki, hová tűnt Kórét. Déméter azzal állt bosszút Zeuszon, hogy nem adott gabonatermést az embereknek, nem tette a dolgát, s elmaradtak a Zeusznak szánt áldozatok is. Végül Zeusz beleegyezett, hogy Déméter kössön egyezséget Hadésszal, hogy csak az év egy bizonyos szakát kelljen Perszeponének az alvilágban töltenie – ez stílusosan a tél lett, amikor a gabonaszóró Déméter istennő bánkódik a lánya után. Amikor Déméter leszállt az alvilágba Hadész házához, első kérdése az volt: ettél-e valamit lányom Hadész házában? Nem – felelte a lány, de Aszkalaposz, Hadész kertésze közbeszólt: ő bizony látta, hogy Perszeponé elfogadott egy gránátalma magot Hadész kezéből, s ezzel „hivatalosan” is az asszonya lett. Azóta a vörös bélű gránátalma – mint piros belsejű, azaz a halállal rokon növény – Perszeponé szent növénye. Déméter, mint hatalmas erejű istennő – a görög mitológia istenei eredeti alakjukban kettő és fél méter magasak voltak – egy hatalmas sziklát gördített Aszkalaposzra, a rossz hír mondójára, majd Hermész, a lélekkísérő isten segítségével magával vitte a lányát a felszínre –, igaz, csak őszig.

Deptosh Bose: Déméter átöleli Perszeponét
(Sacred Source szobor)

POKOLJÁRÁSOK

Az alvilág látogatói híres mitológiai alakok. Az alvilágba a lejutás – az élők számára – nem a főbejáraton, a távoli nyugaton, az Ókeánosz partján lévő fekete nyárfaligetben történt; ott csak a holtak szellemei gyülekeztek. Az élők a föld hasadékaiban, mély barlangokban ereszkedtek alá. Elsőként az athéni hős, a Minotaurus legyőzője, Poszeidón fia, Thészeusz kísértette meg a sorsot az alvilági utazással. Barátja, Peirithoosz azt vette a fejébe, hogy megkéri Perszephóné kezét magától Hadésztól. Thészeusz bátran elkísérte őt a lehetetlen vállalkozásra. Hadész udvariasan meghallgatta a kérést, majd helyet kínált őket a sötét palotája előtti hatalmas kőből faragott széken, ahonnan – kővé válva – képtelenek voltak felállni többé. Ezt követően Héraklész, a valaha élt legnagyobb mitológiai hős érkezett az alvilágba, híres tizenkét munkája során az utolsó az a – szintén lehetetlen – kívánság volt, hogy hozza fel a rettenetes Kerberosz kutyát. Héraklész azonban nem ismert lehetetlent. Leszállt az alvilágba. Az aszphodéloszi mezőkön bandukolt az Erebosz felé, lépteitől messze rengett a hamumező, s a holtak szellemei szerteszét szaladtak ijedtükben. Egyedül két alak várta be félelem nélkül. Egyikük a Medúza volt, az a kígyóhajú gorgó, akit Perszeusz, a Pusztító ölt meg Athéné istennő segítségével. A másik egy görög hősnek, a Kaledóniai vadászat megrendezőjének, Meleagrosznak a szellemalakja volt, Héraklész egykori fegyvertársa. Meleagrosz kérte Héraklést, hogy hűgára Denaeirára vigyázzon, vegye feleségül. Héraklész meg is ígérte, teljesítette is a kérést, s majdan ennek a lánynak, az utolsó feleségének a féltékenysége okozta a vesztét.⁵

Az alvilágban Héraklész először Hadész palotájához ment, hogy engedélyt kérjen nagybátyjától a kutya elhozására. Ez meg is történt, s visszafelé megpillantotta Thészeuszt és Peirithooszt a kőszékben ülve. Thészeuszt, Poszeidón fiát egy hatalmas rántással ki is szabadította, de Peirithooszt nem bírta, őt ott kellett hagynia. Aszkalaposzról is lehengerítette a sziklát; de a kertész Démétér istennő átka alatt azon nyomban éjjeli bagollyá változva repült fel a felső világra. Azóta is, a bagoly halálmadár, a huhogás pedig a rossz hír mondását jelenti az európai kultúrákban⁶. Héraklész felvonszolta Kerberoszt a földre, ahol a napsugártól megijedt, csaholó pokolkutya szétfreccsenő nyálából keletkezett a mérgező sisakvirág nevű növény.

Egy másik alkalommal Héraklész utazása során meglátogatta egyik barátját, Admétosz thesszáliai királyt véletlenül éppen akkor, amikor annak felesége, Alkésztisz meghalt. Előzőleg ugyanis Admétosz pontosan megtudta szükségyszerű halálának időpontját Apollón istentől, azzal a kitételrel, hogy megválthatja azt, ha valaki más hajlandó meghalni helyette. Admétosz sorra kereste már évekkel halála időpontja előtt a legszegényebb koldusokat és legbetegebb embereket, kincseket és jó életet kínálva nekik a fatális dátumig, ha hajlandók meghalni helyette. Senki nem vállalkozott erre, még a legnyomorultabb ember is görcsösen ragaszkodott

⁵ Ismeretes a magyar irodalomból például Arany János verssora: „Pályám bére égető, mint Neszsusz vére:” Amikor Héraklész utolsó feleségével, Denaeirával hazafelé tartott, egy folyón keltek át, ahol egy Neszsusz nevű kentaur volt a révész. Először a nőt vitte át, de a folyó közepén erőszakoskodni kezdett vele, mire Héraklész nyílával lelőtte. A haldokló Neszsusz – hogy bosszút álljon – arra bízta a lányt, hogy fogja fel a vérét, s ha egyszer úgy érzi, hogy Héraklész már nem szereti, akkor az ő vérebe mártott inget adja rá. A kentaur ugyanis tudta, hogy Héraklész minden nyílhegye mérgezett, miután az általa megölt hidra vérebe mártotta; s így az áldozatainak a vére is mérgezővé vált. Így is történt, s Héraklész (Zeusz utolsó halandó fia és a legnagyobb görög hős), amikor a hidra méreg okozta csillapíthatatlan, égető fájdalmat már nem tudta elviselni, önkézevel vetett véget életének, egy máglyán elégetve magát.

⁶ Emlékeztet, hogy Aszkalaposz, Hadész kertésze, a későbbi halálmadár, a bagoly mondta el, huhogta el a rossz hírt Démétér istennőnek, miszerint a lánya menthetetlenül Hadész felesége lett. Az éjjeli ragadozó, a bagoly egyébként rá is szolgált a halált hozó madár imázsra, amennyiben régen, csak akkor égették a mécses éjjel, ha nagy beteg volt a háznál, s a fény az ablakhoz vonzotta az éjjeli ragadozó madarat, a baglyot. Az ilyenkor bekövetkező halálesetet aztán a szerencsétlen bagoly számlájára írták.

az életéhez. Még a király szüleinek sem – akik beteg és idős emberek voltak – akarózt megváltani fiúk életét a magukéval. Egyedül szerető feleségének, Alkésztisznak nem szólt Admétosz erről az opcióról, amit azonban véletlenül megtudott a nő, és Admétosz tudta nélkül felkínálta lelkét Thanatosznak, a halál istenének, aki a Hadészből jött fel a királyért, illetve azért az emberért, aki kész megváltani. Itt is megmutatkozik a szerelem halálnál is erősebb ereje. Admétosz kétségbeesett, amikor rájött, hogy mi történt, ráadásul éppen ekkor érkezett a házába a nagybecsű vendég, Héraklész. A rettenthetetlen, féktelen hőst gazdag lakoma várta, s ő nem értette, hogy vendéglátója miért nem mulatozik vele? Amikor megtudta a gyász okát, Alkésztisz alvilágba tartó szelleme után eredt, s a „vasszívű” Halált, Thanatoszt, rövid szóváltás után úgy földhöz teremtette, hogy az elengedte Alkésztiszt, akit Héraklész így „a sírból hozott vissza” a férjének.

Christian Griepenkerl: Héraklész megszabadítja Thészeuszt az alvilágból
(Művészeti és Kultúrtörténeti Múzeum, Oldenburg)

Lorenzo Mattielli: Héraklész felviszi Kerberoszt a tizenkettedik munkája során
(Hofburg, Bécs). Kerberosz az alvilág őre (Ian Lester: Sonata for Tuba Hades God of the Underworld)

Frederic Leighton: Herkules birkózik Thanatossal, a Halállal, hogy visszavegye tőle Alkésztisz szellemét (Wadsworth Atheneum Múzeum, Hartford, Connecticut)

Ferdinand-Victor-Eugène Delacroix: Héraklész visszahozza Alkésztiszt a halálból Adamétosznak (Phillips Gyűjtemény, Washington DC)

Amikor maga a Szerelem, Erósz (Ámor) isten is szerelmes lett, kedvesét Pszykhét (a Lélek megszemélyesítőjét) a rossz anyósnak bizonyuló Aphrodité, a szépség istennője az alvilágba juttatta, mégpedig úgy, hogy egy szelencét bízott rá, amiről a kíváncsi nőként

viselkedő Pszikhé úgy tudta, hogy valami szépség kenőcs van benne. Természetesen kinyitotta, de abban mélységes alvilági álmom volt, amely azonnal végzett vele. Erősz később felhozta kedvesét az alvilágból. Rajta kívül, halála után még egy valaki menekülhetett ki az alvilágból. Szemelé, aki Zeusz egyik halandó kedvese volt, s addig könyörgött Zeusznak, hogy mutakozzon meg előtte valódi mivoltában, hogy Zeusz végre engedett, s Szemelé porrá égett az isten jelenlétében. Viszont közös gyermeküket – aki a legfiatalabb, hatalmas olimposzi isten, Dionyszosz (Bacchus) a bor és a mámor istene lett – még meg tudta menteni. Amikor Dionyszosz „felőtt,” természetesen leszállt az alvilágba, megkereste az anyjának Szemelének a szellemalakját és Thyóné néven, a tombolás megszemélyesítőjeként halhatatlanná téve hozta fel magával.

Spencer Stanhope: Khárón és Pszikhé (magángyűjtemény, Anglia)

Francois Perrier: Orfeusz Plútó és Perszephóné előtt az alvilágban (Louvre, Párizs)

A következő látogató, aki vissza is tért az alvilágból, Orpheusz volt, a thrák csodaénekes, aki dalával mindent el tudott érni. Szerelmét, Eurüdikét vipera marta meg, s meghalt. Orpheusz mély gyászában leszállt az alvilágba, s dalával meglágyította Hadész és Perszephóné szívét; visszaengedték a lányt – azzal a feltétellel, hogy Orpheusz egyszer sem nézhet hátra, hogy követi-e őt Eurüdiké. Amikor azonban Orpheusz mégis hátranézett, Eurüdiké szellemalakja végleg visszalebegett az Aszphodéloszba.

Jean-Baptiste-Camille Corot: Orpheusz vezeti Eurüdikét az alvilágban
(Szépművészeti Múzeum, Houston)

Thetiszt tengeri habléányt, az Elrendező elv istennőjét egy halandóhoz, Péleuszhoz adták nőül az istenek. Halandó gyermeke, Akhilleusz lett a trójai háború leghíresebb hőse. Thetisz a gyereket születése után levitte az alvilágba és sarkánál fogva belemártotta a Styx vizébe – így mindenütt sebezhetetlenné vált – kivéve a sarkát, ahol fogta, s ahol Páris nyila később eltalálta. Innen a valaminek a gyenge pontjára utalás: valaminek az „Akhilleusz sarka.”

A trójai háborúból visszatérve Odüsszeusz tíz éven át bolyongott a Földközi-tenger vidékén, s többek között eljutott – messze nyugaton – az Ókeanoszig, oda, ahol az Akherón folyik a Styx vizébe.

Donato Creti: Thetisz belemártja Akhilleuszt a Styx-be
(Pinacoteca Nazionale, Bologna)

Itt, az alvilág határán, az Akherón kapujánál fekete kost áldozva beszélhetett néhány meghalt ismerőse szellemalakjával, akiknek megengedte, hogy igyanak az áldozati bárány véreből. Itt tudta meg, hogy anyja is, meg a görög sereg fővezére, Agamemnón is meghalt távolléte alatt, s hogy hogyan juthat haza végre.

Az utolsó ismert alvilági utazó Aeneas volt, Aphrodité istennő halandó fia, aki a trójaiakat segítette a trójai háború idején, s Trója eleste után, a feldúlt városból elmenekülve, Odüsszeuszhoz hasonló kalandos utazást tett a Földközi-tengeren. Itáliában telepedett meg, s ő lett az első római királyok őse. A delphoi jósa jósa, a Sibylla kíséri le egy látomásban, s bemutatja neki leszármazottai jövőjét egészen Augustus császár uralkodásáig a római birodalomban. Jan Brueghel egész festmény sorozaton ábrázolta az alvilági tájat Aeneas alvilági látogatása kapcsán.

Jan Brueghel: Aeneas és Sybilla az alvilágban
(Művészettörténeti Múzeum, Bécs)

Jan Brueghel: Aeneas és Sybilla az alvilágban
(Szépművészeti Múzeum, Budapest)

Jan Brueghel: Aeneas és Sybilla az alvilágban
(Thorvaldsen Múzeum, Kopenhága)

Jan Brueghel: Aeneas és Sybilla az alvilágban
(Salomon Lillian Galéria, Amsterdam)

Orfeusz énekel Plútó /Hadész/ és Perszephoné előtt
(Johnny van Haeften Ltd, London)

Aeneas és Sibylla leszáll az Alvilágba
(Ismeretlen festő, Yale Egyetem, New York)

Hadész és Kerberosz ókori ábrázolása
(Archeológiai Múzeum, Kréta)

Hadész és Perszephóné modern ábrázolása.
Ignacio Bazan Lazcano: Hades
(www.artstation.com/artwork/ZarZ8)

HADÉSZ SZEREPE AZ ÓSI EURÓPAI KULTÚRÁBAN

Az olimposzi istenek általában semmiféle kapcsolatban nem állnak az alvilággal, nemigen merészkedtek le a Hadészba, bár azért akadt néhány kivétel. Dionüszosz például lement oda, hogy visszahozza anyját a halottak közül. Vagy például Hermész, akinek egyik feladata, hogy a halottak lelkét kísérje a Hadészba. Déméternek, mint termékenységistennőnek is voltak alvilági jellemzői, hiszen a földbe elültetett magok a halált és a megújulást egyszerre jelképezték (temetés és újjászületés). Azok az istenségek, akik az alvilágban lakoztak, csak ritkán merészkedtek ki onnan. Az égi és az alvilági istenek kultusza a fény és a sötétség, az élők és a halottak, a föld fölötti és a földalatti világ ellentéteit tükrözte. Az égi isteneket következésképpen nappal, templomokban, vagy oltárokon bemutatott áldozatokkal tisztelték. Mivel az alvilági istenek a föld alatt laknak, a nekik szánt áldozatot éjjel mutatták be, és közvetlenül a földbe juttatták. A tej-, vér- vagy mézálldozatot egy-egy gödörbe öntötték, s ha állatálldozatról volt szó, az alvilági isteneknek szánt állat fekete volt.

Az ősi, kereszténység előtti európai alvilág képben, ahol Hadész az alvilág ura és a halottak lelkei fölött uralkodik, nem ő okozza az emberek halálát, nem viszi el a lelküket, de nem felel meg a kereszténység Sátánjának sem. Hadész nem volt bukott angyal, nem volt gonosz, és nem csábította a halandókat a bűnbe, mint a Sátán, vagy más néven Lucifer – Isten

egykori kedvenc, de lázadóvá lett arkangyala. Ennek megfelelően Hadész alvilági birodalma nem felel meg a keresztény vallásban szereplő pokolnak sem. Az ókori görög-római mitológiában tükröződő alvilág egyszerűen a testetlen holt lelkek országa, komor lakhelye. Hadésznek nem igazán voltak kultuszhelyei a régi görög civilizációban. Nem létezett például Hadész-templom, és nem voltak – ókori – szobrai sem. Az egyetlen kivételt képező kultuszhelye Görögországban Élisz mellett volt, a Menta-hegyen, egy elkerített szent terület formájában, ahogy Sztrabón leírja. Hadésztől inkább féltek, mint tisztelték, hiszen már az ókori görögök sem tudták biztosan, mit jelent a halál, van-e halál utáni élet biztosan. Még a nevét sem szívesen ejtették ki, inkább pozitív jelzőket mondtak a neve helyett. Leggyakrabban a földalatti gazdagságra, vagy a föld termőerejére utalva, úgy emlegették, hogy „gazdag,” vagyis Plutón. Ezt vették át később a rómaiak, amikor Hadész római megfelelője Pluto lett. Hadésznek az alvilág uraként az volt a feladata, hogy élőket lehetőleg ne engedjen be a birodalmába, s holtakat ne engedjen ki az alvilágból.

Viszont, ha nem Hadész a halál okozója, akkor ki? Az ősi európai vallásban tehát, az ókori görögöknél egyetlen mitológiai alak sem feleltethető meg a zsidó-keresztény „halál angyalának.” A halálnak volt ugyan önálló istene, Thanatosz személyében, de ezt a megszemélyesített halált ritkán említi, vagy ábrázolja az ókori görög művészet. Amikor szóba kerül, akkor általában ikertestvérével, Hypnoszal, az Álommal együtt említik. A halál nem félelmetes, sokkal inkább gyors és szelíd, mint az álom. Thanatosz általában nem öli meg az embereket, nem viszi el a lelküket sem. A régi európai kultúra szerint a lélek, a psziché egy kis szárnyas, fecske-szerű lény, amely a halál pillanatában elszáll, s csak lent a Hadészban, az Aszphodéloszi hamu mezőkön ölt ismét az emberre emlékeztető testet. Hogy a halál pillanata mikor következik be – öregség, betegség, baleset, vagy az ókorban leginkább gyilkosság formájában – azt a Sors istennők, a Moirák döntik el. Az ő akaratukat Hadész az alvilág ura sem tudja befolyásolni, de még maga Zeusz, a főisten, sem. Nem egy halandó fiát, például Szárpedónt, vagy Héraklészt Zeusz akarata ellenére veszítette el.

A három Moira istennő nagyon ősi. A Földközi-tenger vidékén a késő kőkorszaktól a bronzkoron át a vaskorig évezredek át uralkodó anyajogú társadalom, a matriarchátus túlélését jelentik az ókori görög vallásban. Nyx, az Éjszaka egyik lánya Ananké a Szükségyszerűség alvilági istennője. Neki saját apjától, Erebosztól, az örök sötétségtől született három lánya, a három Sors istennő, a Moirák, vagy a rómaiaknál a Párkák. Az első Klothó; ő a Fonó, aki az emberek sorsát fonja – jelesül lenből, ami egyben a sors istennők szent növénye. A második Lakheszisz, a sorsot az embereknek Kiosztó, ő osztja ki születésük pillanatában az emberek sorsát meghatározó lenfonalat. A harmadik sors istennő Atroposz, az Elháríthatatlan; ő határozza meg, hogy kinek milyen hosszú az élete fonala – ahogy sok európai kultúrában ma is nevezik az élet hosszát. Jelképük a könyörületet szintén nem ismerő, nehéz kőből, vagy fémből készített mozsártörő. A sors istennők ugyan – földrajzilag – a Hadész legsötétebb tartományában, apjuk szűkebb pátriájában, az Ereboszban élnek, mindentől távol, senki által nem befolyásolva, szenttelenül végzik örök munkájukat, az emberi életek fonalának készítését, kiosztását és elvágását – melynek pillanatában a lélek elszakad az enyészetnek induló testtől. Ezt a lelket csak ritkán kíséri a Styx folyóhoz Thanatosz, vagy Hypnosz. Ez az utolsó utaskísérés az utazás istenének, a „háromszor is nagy” Triszmagisztoz Hermésznek a feladata, akit ezért pszichopomposznak, azaz „lélekkísérőnek” is neveznek.

FORRÁS

Robert Graves: A görög mítoszok I-II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981. 550 p. 607 p.